

دوره نهمی صافی

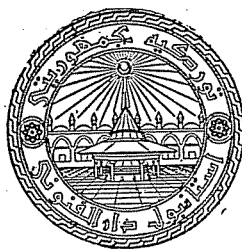
برنجی سنه

دَارُ الْفُنُونِ

الهیة فایز کتب و نشر محمد علی

تاریخی، اجتماعی، دینی، فلسفی

تشریح نانی — ۱۹۲۶

شهرزاده باشی — اوقاف مطبعه سی

۱۹۲۶

ایدیلش اولان Hierapolis ده واقع آیتک موضوعی ده حقیقتاً یاغمورجایی اولدینی چوق
محملمدر .

عبرانی منسکندنه ، زیتون یاغی بر سكب دکلدرد . فقط قربانده قولانیلیدینی زمان
حبوبانه طاق تقدمه بی ایصلاقمق و بوتقدمه نك تفاسنی اكال ایتک خدمت ایدرد . مقدس
طاشلره زیتون یاغی دوکه عادتی یعقوبك افاده سنه نظراً بیتیل دهده جاری ایدی : « ..
یعقوب اللهك کندیسیله تکلم ایلدیکی محلهده طاشدن بر دیرك دیکوب اوزرینه مشروبات
تقدمه سی دوکدی و اوزرینه زیتون یاغی دخی دوکدی . یعقوب اللهك کندیسیله تکلم
ایلدیکی محله بیتیل تسمیه ایلدی (تکوین ، اوتوزبشنجی باب ، ۱۴) ، « .. یعقوب
صباحلابن ایرکن قالدی وباشی آلتنه قوبدینی طاشی آلوب آنی دیکرک تپه سنه زیتون
یاغی دوکدی ، (تکوین ، یکریمی سکزنجی باب ، ۱۸) حتی بعدالمیلاد دردنجی عصرده
« دلیکلی بر طاشی زیارت ایچون حجه کلن یهودیلرک طاشی تعطر ایتدکلرندن بحث
اولونیورکه بوراده موضوع بحث اولانلر مرسته قدسی زیارتیه کلن ، بوردو حاجیلریدرد .
فقط بو عطریات زیتون یاغی کبی یه نیلن بر ماده اولمادینی ایچون بومنسکی عملک طبیعی
برمشاهینی صاچ و جلدهده قولانیلان مرهملرده آرا ملیدرد . [۱] : سونجلی کونلر ، شنلکلر
وضیافتلرده دائمی یاغ سورونولور : « صلاحی سووب فسقندن اکراه ایتدک بوسیدن یاالله
سنک اللهك سنی شریکلرندن زیاده شادلق یاغیله مسح ایلدی . البسه نك کافه سی مرصافی
وعود و طارجین در . فیل دیشی سرا بلردن ، کیریشلی چالغیلر سنی مسرور ایتدیلر ،
(مزامیر ، قرق بشنجی باب ، ۷ ، ۸) ، اشعیا کتابنک بو خصوصده کی فقره لر یله بو افاده لر
مقایسه ایلدیکی تقدیرده رسم توجلرده قراللرک تدهینی ، بوسرور کونلرنده حیثیتری
ایله متناسب تزینات اکتسابی مراسمک بر قسمی اولدینی انتاج ایده بیلیرز : « صهیونک
ماتم ایدنلری ایچون تدارک ایدوب آنلره کول یرینه مزین صاریق و ماتم یرینه شادلق
یاغی مایوس روح یرینه حمد لباس و یرمک ایچون نجی ارسال ایلدی . آنلره صلاح
آغا جلری ربک کندی عزتی ایچون دیکلیدیکی آغا جلر تسمیه اولونه جقدرد ، (اشعیا ، آلمش
برنجی باب ، ۳) مقایسه بویوریکز : « بو کیمدرکه مرصافی و کونلکلر ، تاجرلرک هر نوع
بهاراتیه عطرانلر قوتون دیرکلری کبی بر یه دن چیقار... ای صهیون قرلری چیقیکز
[۱] تدهینک بو بو خصوصده کی استمهالنه دائر باقیکز : Frazer ، سالف لذکر اثر ، برنجی

تصحیح ایتمش، زمانه قادر هیئتجه وقوع بولان ترقیات و کشفیاتی جمع ایله مش ایدی .
 نام نسخهنسک بولونه مامسی حقیقه اسف عظیمی موجیدر [۱] .
 بصریات حقنده کی سکزد جلد کتابی لاتجه به ترجمه و بو ترجمه اسویچر ده طبع ایدلمشدر [۲] .
 زیج و زایجه و زایجه —

زیج اجرام سماویه نیک خصوصیه سبعة سیاره نیک [۳] سیر و حرکتلری ترصد ایدرک
 نتیجه حساباتی برر قاعده عمومیه شکلنه افراغ و تثبیت و تخریر اولونان کتابه «زیج» دینیر .
 زیج سایه سنده سبعة سیاره نیک کچن ، کله جک هر هانکی برسنه سنک آی ، کون و ساعتده
 اون ایکی برجدن برینسک زره سنده اولدینی ؛ کسوف و خسوف و رجعت و استقامت [۴]
 و طلوع و غروب لری بالحساب تعیین اولونور ؛ هر ییلدیزک فلکنه ، فلک البروجه نسبتی
 معلوم اولور . زیجدن مقصد عالم عناصرده جاری اولان احکامی بیلمکدر . اسلامده اک
 اول زیج محمد بن ابراهیم الفزاری ایله باشلامشدر : (۱۵۶) تاریخنده (سند هند) [۵] دینمکله
 معرف اولان حساب حقنده ماهر بر هندلی منصورک حضورینه چیقار ، ییلدیزلرک سیر
 و حرکتلری . . . الخ حقنده هند پادشاهلرندن « فیر » نامنه یازلمش اولان برکتابدن
 احضار ایتدیکی اثری تقدیم ایدر . المنصور بو کتابک عربجه به ترجمه سی ، برده ییلدیزلرک
 سیر و حرکتلری حقنده عربلرک بر اساس ایدنمهلری خصوصنده برده کتاب تألیف اولونماسی
 امر ایدر . بوایشه ده محمد بن ابراهیم الفزاری مأمور اولور . مشارالیه بواصره اتباع ایله منجملر
 اراسنده « السند الهند الکبیر » نامیله بنام اولان کتابی میدانه قور . بو کتابدن المأمون
 زمانه قادر استفاده اولوندی .

ابو جعفر محمد بن موسی الخوارزمی سندهند کبیری المأمون نامنه احتصار ایدرک « زیج

[۱] قاموس ریاضیات [۲] اکتفاء القنوع [۳] قر ، عطارد ، زهره ، شمس ،
 مشتری ، سیخ . زحل ییلدیزلری . چونکه او وقتلر ، اورانوس ایله نپتون کشف اولونمامشدی .
 [۴] رجعت بر ییلدیزک سیر و حرکت مخصوصه سی غربدن شرقه ایکن ظاهراً شرقدن غربه متوجه
 اولماسی درکه سرعت و بطاثلرینه کوره بر مدت ظاهراً کوریلان رجعت امتداد ایدر . صوکرایته
 غربدن شرقه دوغرو سیر و حرکت ایدر . سیر و حرکت مخصوصه سی شرقدن غربه توجه ایتمش اولان
 ییلدیزک ینه غربدن شرقه متوجه اولماسی کیفیتنه استقامت درلر .
 [۵] « سندهند » سانسقریت لساننده « سیدهاستا » تعبیرینک مقابلی در ، « الدهر الداهر » معناسته
 کلیر . هر بجهده برکله مشتقاتی ایله توصیف اولونورسه شدت معناستی ائده ایدر : داهیة دها کبی که
 یوسکوللی بلا دیمکدر . الدهر الداهرده ایدی بر مدت معناسته کله جکدر . سندهند مبادی فلک ایله ده
 ترجمه اولونمشدر .

الخوارزمی ، دیا مشهور اولان زیحی تألیف ایتدی . بوندن سوکرا بلاد اسلامیه ده بوزیح معمول به اولدی . ابو جعفر الخوارزمی بعضی جهت لرده سند هند کبیره مخالفت ایتمش ، اصل کتابده مؤلفک هندسه ده کی ضعفنه دلالت ایدن بدیهی برخطایی ده ازاله ایتمشدی . اصحاب سندهندن اولوب اوزمانده بولونان منجملر ابو جعفر الخوارزمی نیک بو کتابنی پک بکندی لر . اطراف و آفاقه اوچوردیلر .

هندیلر اراننده زیجده اوچ مذهب وارایدی : سندهند ، ارکند ، ارجهبر . بو اوچ مذهبدن اول باول اهل اسلامه کچن مذهب سندهند ، مذهبی ایدی . ابن سینا ایله ابن الهیثمک معاصری اولان ابوالریحان « زیج الارکند » نامیه بر کتاب یازمقله ایکینجی مذهبده اهل اسلامه کچمش ایدی .

زایجه زیجندن باشقادر . زایجه برحکمه نظرایتمک ایچین ییلدیزلرک فلسکده کی موضعلرینی تمیین خصوصنده مستعمل مربع و یا مدور بر شکل در . زایجه عادتا معین برزمانده فوق الارض سما خریطه سی درکه سیارات و ثوابت یرلی رینه یازیلیر .

هرسنه باصیلان تقویملرک باش طرفنده سال عالمک زایجه طالعی واردر . بکی دوغان چوجقملر ایچین زایجه بابیلیر . چوجقک وقت ولادتنده افق شرقیدن دوغان برج ودرجه و دقیقه « طالع » دیرلر . اوضاع فلکیه ایله بکی دوغان چوجقملرک . ملل و دولک بو عالمده حادث اوله جق اولان اثرلرینی بیلمکدن بحث ایدن علمه « علم تنجیم » دیرلر .

زیج و زایجه دن باشقا برده زائرجه واردر . زائرجه برنوع اعمال حسابدر ، مغیباتی استخراج مقصدیه حروفی قیرق قیرق یازمق ، کلمات بیتنده کی ارتباط حرفیه ایله سؤال و جوابلر چیقارمق کیفیتی در . بوندن مقصد ا کوانده ساری اولان اسراری احاطه ایدن حروفدن نشأت ایدن کلمات الهیه و اسماء حسنی سایه سنده نفوس ربانیه نیک عالم طبیعتده تصرفی در . زائرجه علم حروف فروغندندر . علم حروفده علم بحجوم کبی فنون ضعیفه دندر . نته کیم « اضعف العلوم علم الحروف و النجوم » دیتشدر . علم حروفک یگی اسمی سیمیاددر .

بعضی آلات رصدیه — مدنیت اسلامیه دورنده [۱۵-۲۰] قادر آلات رصدیه وار ایدی . بعضیلری بونلردر :

اسطرلاب ، میزان شمس ویا مرآت و مقیاس نجوم دیمک ایدی ، بو آلات ایله شمسیک ارتفاعی ، سمت قبله ، طالع ، اوقات ، ارضک طول و عرضی کبی برطاقیم احوال نجمیه بقولای بر طریق ایله بیلتیر ایدی . بعضلرنجه « جام جهانما » بودر . اک اول بو آلات بطالمیوس

طرفندن ایجاد اولوندى . اسلامده ايلك اوکجه يابان ياقينده اسمى کچن محمد بن ابراهيم الفزارى ايدى .

ذات الحلق برى برى ايجنده آله حلقه يعنى دائره دن متشکل اولوب شڪلاک بيوک آلت رصديه اولدينى کچى خدمت نقطه سنده مهم ايدى . ذات السمى والارتفاع سمى و ارتفاعى آکلامق ايجين ياييلان ، ذات الشعبين ده ارتفاع آلمق ايجين ترتيب ايديلان بر آلت ايدى .

ابن یونسک ارتجالى — امام شافعى تک اصحابندن واقوال جديده سنک راويلرندن اولان یونس بن عبدالاعلانک تورونى ، مصر محدث و مورخى و علماء مشهوره سندن برى اولان عبدالرحمنک اوغلى على الصدفى عمرينک قسم اعظمى جبل مقطعه رصده خانه سنده ارساد کواکب ايله کچيرمش ، (٣٩٩) تاريخ هجرى سنده ارتجال داربقا ايدرک يرنى ابن الہشمه براقشدر [١]

٢ — ابو على ابن الہیثم [٢] ابن یونس کچى يالکيز راصد دکیل ، بلسکه مدقق بر فیلسوف ، حاذق بر طبیب ايدى . حقایقه وصول ايجين حجة الاسلام ابو حامد محمد غزالی دن بر عصر اول ، فرانسر فیلسوفى ده قارىدن ده دوت ، بش عصر اول شرقد شک طرفى التزام اتمشدى . فضيلت علميه ايله فضيلت اخلاقيه ي نفسنده جمع ايدن بر فیلسوف ربانى ايدى ، قفاسنه يالکيز حتى صوقش ، قلبه عدلى يرلشديرمش ايدى . ابن الہیثم دوشونشده يالکيز حق و صواب آرار ، ايشنده يالکيز خير وعدل کوزه دير ايدى . فلسفه يى الده اتمک خصوصنده تعقيب ايتديکى يوللر پک زياده شايان دقت و عبرتدر .

ابن الہیثم اسلاملرک ايلک بنا ايتدکارى بصره شهرنده [٣٥٤] تاريخنده دوغمش ، ينه اسلاملرک بنا کرده سى اولان بغدادده تحصيل کال ايله مشدى . داها صوکر بغداددن قلوب مصره کتدى . آخر عمرينه قادار اوراده اقامت ايلدى و [٤٣٠] تاريخنده قاهرده وفات ايلدى . بوندن دولايى کنديسنه « ابن الہیثم البصرى ثم المصرى » ديشمش ايدى . ابن ابى اصيبه طبقات اطبا سنده مولدینى دکیل ، موطنى نظر اعتباره آلهرق کنديسنى مصر اطباسبى مياننده ذکر ايدبور ، ننه کيم معلم ثانى ابونصر فارابى ده موطنى اعتباريله شام اطباسبى مياننده يازبور ايدى .

[١] اخبار الحکما ، قاموس رياضيات

[٢] بن ابى اصيبه ابوالعباس احمد بن القاسم السعدى الجزرى ابن الہیثمک اسمنى محمده کوسته ردیى حالده جمال الدين ابوالحسن على بن القاضى اشرف يوسف القفطى بالعمس حسن کوسته ربور . قاموس رياضياتده برکره حسن ، برکره ده محمد کوسته رلشدر . اياصوفيه کتبخانه سنده کى « المناظر » کتابنده اسمى حسن در . بوخالده ابن القفطى تک بيانى داها دوغرو اوله جق در .

ابن الہیثم يك زياده دكی ، علومده متفنن ایدی ، شرقده ظهور ایدن ریاضیون وهیئونك . اك مشهورلرندن ایدی . زماننده علوم ریاضیهده هیج برمثلی ، دکیل مثلی ، اوکا یاقین بیله برعالم یوق ایدی . وقتی اشتغالات علمیه ایله كچبر ایدی ، خیری سهور ، دغدغه دنیادن . ككثیر بزات ایدی . مشار الیه اك مشهور واك بوكسك بر ریاضی اولدینی كی ماهر ومدقق بر فیلسوف ایدی ، ارسطونك بر چوق کتابلرینی تلخیص و شرح ایتمش ایدی . فیلسوفز بونكه قالمادی ، جالینوسك بر چوق كتب طیبه سفی ده تلخیص ایتدی . فن طبده ده نظریاتی مكمل ایدی ، شو قادار كه تورك فیلسوفی فارابی كی عملی طبده بولونماش ایدی ، مداوات خصوصنده ممارسه سی یوق ایدی .

ابن الہیثمك تصنیفاتی چوق ، بونكه برابر غایتده استفادہ لی ایدی . لسان عربی یه وقوف واطلاعی ده واسع ایدی . بونلردن باشقا حسن خطی ده وار ایدی [۱] .

حاکم امره ابن الہیثمك حکمتده کی کالی ایشندی و اوغدار ، خونخوار حاکم فضل و کالنه عاشق ، دیدارینی کورمکه مشتاق اولدی . ابن الہیثم . بن مصرده بولونسا یدم نیلک طاشاسندن حقیله استفادہ ایدیله جك بر یول بولوردم « دیمش ایدی [۲] . بو حاکم بوسوزی ده دویدی . ابن الہیثم اولان اشتیاقی آرتدقجه ارتدی ، بونك اوزرینه بك چوق پاره کوندره رك فیلسوفزنی مصرده دعوت ایتدی . ابن الہیثم حاکمك بودعوتنه اجابت ایدرك بغداددن قالقوب . مصره کلدی . حاکم باصره استقبالنه چیقارک مأمولک فوقنده اعزاز واکرام ایتدی . استراحتی تمامیله تأمین ایلدی ، استراحت ژمانلرینی كچبرد کدن سوکرا کندیسندن وعدینك یرینه کتیرله سفی طلب ایتدی . ابن الہیثم لایقيله دیگله ند کدن سوکرا تصور اتی ا کمال ضمننده خاطرینه ککن بلاننه یاردیننده بولونمق اوزره بعضی ارباب معرفتی رفاقنده بولوندره ررق اقلیم مصری دولاشدی . ام ماضیه دن قالان مبانی و آثارك جسارت و مناتی ، اوکوزلم آثار عتیقه یی کورونجه هندسه جه خارق العاده اولان او قادار جسم آثاری یاپان اسکمی مصریلرک بوقادار مهارتلیله هر حالده نیل مسئله سفی حل اید . جکلرینی ، اونلرک یاپامادقلری برایشی کندیسنك یاپامایه جعتی درک ایدرك غیرته فتور کلدی ، عزم و همتی قیرلدی .

[۱] ابن ابی اصیبه قورقوسیه مصر کویلیلی قارشولرنده کی طاغله چیقارلر ، اورالده اقامت ایدرلر ایدی . نیل تناقصه باشلانجه طاقم طاقم یرلرینه دونرلر ، اکوب بیجمکه باشلارلر ایدی . ارشمیدس اراضینی اولچدی ، برزیا بدینی سدلر اوزرینه کویلر ، کویلر آراسنه کویرلر قوردی . ارنیق بر کویدن دیگر بر کویه صو کچدی ، هر بر کویلی وقتنده اکوب بیجمکه باشلادی .

صو کرا نیک آقذینی یوکسک محلی ده معاینه ایتدی، اطرافنده تجربہ لریایدی. آرتیق عیجز وضعفی، مرآمه واصل اولامایاجتی اکلادی. اواناه، صیقیله اورادن دوندی، حاکم بامره، یہ معذرت بیان ایتدی .

حاکم ابن الهیثمی تقدیر ایتدیکنندن اونی بعضی مناصب دیوانیہده قوللاندی. ابن الهیثم بووظیفه نی، رغبتدن دکیل، بلکه حاکمک ظلمندن قورقارق قبول ایتدی [۱].

معلوم اولدینی اوزره حاکم غایت دونهکایدی. ذهنتده قوردینی برطاقم قوروتیلر ایله غایت عادی بروسيله ایله قان دوکرایدی. درزی مذهبی مقالهسنده ذکر اولوندینی اوزره قاضی القضاة حسین ابن النعمانی آتشدنه یاقش، وزیر عیسی بن نسطور ایله دیگر وزیر فهد بن ابراهیمک، و امین الدولة ابن عمارک بوینی اوردرمش، برچوق رکبادار لریک قاننه کیرمش، حتی بری یره یاتیره رق قارتنی یاروب باغیر صاقلربی جیقارمش ایدی .

عدل ایله عملی فلسفه سی نتیجه سی بیان فضیلتی فیلسوفنر غدار و خونخوار حاکمک آلت عدر و ظلمی اولمادن قورقارق دوائر حکومتدن قورتولما چاره لربی دوشونمکه باشلادی. دوشونه دوشونه خاطرینه غریب برچاره کلدی. مجذوبلغه اورمادن، دیوانه لک کوسترمه دن باشقا برچاره بوله مدی. حاکم بو حالی صحیح صاندی. خدمتته باقاجق بر آدم تعیین ایتدی. نه سی وار ایسه اوکا وضع بد ایله دی . عالی جناب فیلسوفنر؛ حاکمک اورتادن قالقماسی تاریخی اولان [۴۱۱] سنه سنه قادر بو حال اوزره اونده قاپالی قالدی، هیچ بریره جیقامدی . [۲]

حاکمک تحمل فرساطلم و غدری نتیجه سنده قلبی اوزرینه یرینه اوغلی «علی ظاهر» کچدی. ابن الهیثمده مجذوبلغه اورمادن، ساخته دیوانه لکدن قورتولدی، کویا اقامت بولمش اولدی. اوتاریخدن بونارنجه قادر اونده قاپالی قالدینی حالده ارتیق اوندن چیقدی. چونکه «علی ظاهر» باباسی کی دکیل ایدی، زماننده درزیلر مهور ایدی .

ابن الهیثم فاطمیلرک تأسیس کرده سی اولان جامع ازهر قپوسنده کی برقبه بی مکان ایدندی. فارابی کی مناصب دیوانیہ دن خوشلانمازه مال دنیا به رغبت ایتمز ایدی، ایشته اوقبه التنده قناعتکار بر حالده عمرنی کچیردی. کندینی مجذوبلغه اوردینی زمان وضع ید ایدیلن ماملکی ینه کندیسنه اعاده اولوندی. زمانی تصنیف، استنساخ، تدریس و افاده ایله کچیردی. التون نیلازیک دینیلن التنده کی حسن خطی معیشتنی تأمین ایدیوردی. بویله لکله بر چوق کتب

[۱] ابن ابی اصیبعه، ابن القفطی

[۲] ابن الهیثم بوندن اول بصره ده وزانه کچدیکی زمان فلسفه تبغه مانع اولور تاسه سیله ینه

کندینی مجذوبلغه اورمشدی .

ریاضیه یازش ایدی، هر سنه مجسطی، اصول اقلیدس و متوسطات اولمق اوزره اوچ کتاب استنساخ ایدزه بونلری یوزاللی التونه صانار ایدی، بونکله برسنه لك معیشتی تأمین ایدیوردی، بو خصوصده برسوز-ویلنمزدی، اون پاره اکیسک آمازدی، تاریخ وفاتی اولان دورتیوز اوتوز سنه سنه قادر عمرینی بویله کچپردی اوسنه وبایه طوتیلهرق عالم بقایه کوجدی [۱].

مجسطی و اصول اقلیدس — مجسطی بطلمیوسک اثری ایدی، فلکیات حقیقه بر اصل ایدی. بطلمیوس علم هیئتک ارسطو طالسی ایدی، آثار باقیه ده بیان اولوندینی اوزره بطلمیوس، زمانه قادر هیئت علم-اسنک میدانه کتیر دکلری کشفیاتی، اجرا ایتدکلری رصداتی بر کتابده جمع وتلفیق و بر مسلک صورتنده تنسیق ایله مشدی. کتابک اسمی پک بویوک معنا سنه کلان «مغیسیق - مغیستو - ماغاسق» نامیله شهرت بولمغه اهل اسلام تعریب ایله «مجسطی» دیمشله ایدی. مجسطی اهل هیئت و تخیم ایچین دستور اعظم ایدی. اک اول عربجه یه نقل و شرحه اهتمام ایدن وزیر بر مکی یحیی بن خالد ایدی. اصول اقلیدس ایسه هندسه ده بر اصل ایدی، حکماء یونانیه آراسنده ایدی «الارکان» ایدی،

صوکراروملر «الاسطوانات» اهل اسلام ده «الاصول - les Elements» نامی ویرمشلر ایدی. اصول اقلیدس هم هندسه، هم نظریه اعداد کتابی در [۲]. اک اول [۱۸۵] ده حجاج بن یوسف بن مطر الکوفی طرفندن عربجه یه نقل اولوندی. مشارالیه بر کره عباسیلردن «هارون»، بر کرده «مأمون نامنه» ترجمه ایتمکله برینه «هارونی»، دیکرینه «مأمونی» دیر ایدی. مأمونی اولانی شایان اعتماد ایدی. اقلیدس ده هندسه نک ارسطوسی ایدی. اصول اقلیدس اون بش مقاله اوزره مرتب ایسه ده آثار باقیه ده بیان اولوندینی اوزره اون دردیجی ایله لون بشنجی مقاله اقلیدسک دکیل ایدی.

موسی اوغللرندن حسن اصول اقلیدسک یالکز آلتی مقاله سفی یعنی یاریسندن آز بریرینی او قودینی حالده هندسه کندیسنده فطری وموهبه باری اولمغه مجرد استمداد مادر زادی ایله سائر لرینک وارا مادیتی درجه یه وارمش؛ قوه فکریه سی ایله زاویهی اوچ مساوی قسمه آیرمق، برنسبت اوزره متوالی اولان ایکی خط اراسنده ایکی خط طرح ایتک کبی مسائلی ایجاد ایله مش ایدی.

مأمون اصول اقلیدس او قومایانی مهندس صایماز ایدی [۳]. یونان واسلام ریاضیلری

[۱] ابن الفظی، ابن ابی اصیبه

[۲] آثار باقیه

[۳] ابن الفظی

بوکا بک چوقا اهمیت ویرمشر ، کرک شرح ایتمک صورتیه اولسون ، کرک مشکلی و مغلق اولان یرلرینی ایضاح ایتمک صورتیه اولسون ، کرک فائده لری بیان ایتمک صورتیه اولسون ، خلاصه نصل اولورسه اولسون هر صورتیه بوکا اعتنا ایتمش لردی .

متوسطانه کلنجه تعلیم صرهنده اصول اقلیدس ایله محبسطی اراسنده اوقونه جق کتابلردر که اک مقبول واک اعلاسی ناذوسیوسک «کتاب الا کر» ی در [۱] . ارشیدسک «المأخوذات» ی و دیگر بر طاقم کتابلرده متوسطان دن معدوددر . فیلسوفنرک یازدینی یا «الا کر» ویا دیگر لرن دن بری ویا هپسی اولاجقدر . فقط متوسطانک اک اعلاسی «الا کر» اولقله اون یازمش اولماسی داها محتمل دره بعضی ترجمه لرده متوسطانه ارسطونک متوسطاتی دیمش ایسه ده دوعرو دکیلدر .

متوسطانک معنای عمومیه سی عمومه منافی چوق اولوب مختصر و مبسوط اولیان کتابلردر .

مختصرات علومده منتهی اولان کیمسه ایله کسکین ذکالی بعض مبتدی نک ایشنه یارایان کتابلردر .

مبسوطات ده مأخذ کتابلرینه ، مطالعه یه یارایان بویوک کتابلره دیرلر . ابن الهیثمک مناظری متوسطان دن در .

ترجمه مال رساله سی — فیلسوف ریاضی ابن الهیثم البصری [۴۱۷] تاریخنده ترجمه حالی ایله افکار و آثارینی مبین بر رساله یازمش ایدی که او وقتلر آتیش اوچ یاشلرنده اولدینی اکلانشیلور ایدی . بو رساله ابن ابی اصیبعه نک طبقات اطبا سنده واردر . رساله بک زیاده جالب دقت اولقله مهم نقطه لری کوزدن کچیره لم :

کوجوک یاشدن بری خلقک مختلف اعتقاد لری کرکی کبی دوشونور ایدم . کورو یوردم که هر بر فرقه باغلاندینی رأی و فیکره صیم صیقی صاریلوردی ، بن ایسه هپسندن شبهه

[۱] ناذوسیوسک کتاب الا کر ایله اوطوقیوسک الکرة المتحرکه سی ، اقلیدسک المعطاتی ، ماناولاسک اشکال کریه حقنده کی کتابی ، ناذوسیوسک کتاب المساکنی ، اقلیدسک تخریر المناظری ایله ظاهرات الفلکی ، ناذوسیوسک ایلم ولیالی حقنده کی کتابی ، اوطولوقسک طلوع وغروب حقنده کی کتابی ، ابقلاوسک مطالع حقنده کی کتابی ، ارسطرخسک حد الشمس والقمری ، ارشیدسک مأخوذاتی ، ثابت بن قره نک المفروضاتی ، موسی اوغلرینک مساحه الاشکال البسیطه و الکریه سی ، احمد بن محمد الکراهیسی نک مساحه الخلقه حقنده مقاوله اولاسی ... الخ بشیر آغا کتبخانه سنده [۴۱۷] بومرولو مجموعه ده وازدیر . بونلردن ابقلاوسک کتابی ، اقلیدسک تخریر المناظری ، اوطولوقسک طلوع وغروب کتابی ، الکندی اصلاح ایتمش ایدی . ایلک اون دردی متوسطان دن در .

ایدیورددم . یقیناً بیدورددم که حق بردر ، اختلاف یالکیز او حقه سلوک جهتندن نشأت ایتشدر . سن کاله بالغ اولونجه به قادار بو حال دوام ایتدی . وقتا که عقلیاتی ادراک ایده جک کاله ایرشدم ، آرتیق حق جوهرینک معدنلرینی آراشدرمغه قویولددم ، یوزمی ظن و تخمینلری بر طرف ایدجک شینه چه ویردم ، الله یا تاشدیراجق ، رضاسنه اولاشدیراجق ، طاعت و تقویاه کونوره جک اولان رأی و فکری الده ایتمه که قرار ویردم . بو خصوصده کی قرارم قطعی ایدی . عجیب بر صورتده راست که می دیرسک ؛ حق طرفندن کلن بر الهام ایله می دیرسک ؛ دیوانه لکمدن ناشی می دیرسک ؛ حاصلی نه دیرسه کدی ؛ بن کنج لکمدن بری عوام ناسی حقیر ، خفیف کورورددم ، اولنره اصلالتفات ایتزددم . شوق و آرزوم یالیکیز حقی ترجیح ، علمی طلب جهتنده ایدی . هوسم یالکیز بونلرده ایدی . بنجه مقرر ایدی که انسان دنیاده بو ایکسندن داها اتلی ، الله داها یاقین هیچ بر شینه نائله اولامایه جق در . ایشته بن بوامل اوغورنده آرا و افکار و اعتقادانک ، دیانته عائد علملرک هرچشیدینه طالدم ایسده اولردن هیچ بر فائده کوره مدم ، حقه هیچ بر یول بوله مدم . ارتیق آکلادم که انجاق ماده و عنصری حسیات ؛ صورتی ده عقلیات اولان آرا و افکار یولندن حقه واصل اوله بیله جکم . بوجهتی ده انجاق ارسطونک قرارلشدر دینی منطق ، طبیعیات و الهیات علومنده بولددم .

ارسطو ایسه علمی شویله ترتیب ایتش ایدی :

۱ — منطق — ارسطو اولو امورکایه و جزئییه بی ؛ عام و خاصی تقریر ایله باشلامش ، سوکرا الفاظ منطقیه بی ، تقسیمی و معانی بی تقریر ایتش ایدی . بویله جه کلیات و مقولات [۱] بچی بتدکدن سوکرا قیاسک عنصر و ماده سی اولان اخبار و قضایایه و اقسامنه ، فصللرینه ، خاصه لرینه کچیور ایدی [۲] . داها سوکرا قیاسه کلیدور ، قیاسک مقدمه لرینی تقسیم ، مختلف شکللری ، قیاسه لازم کان نتیجه لری ، قیاس ضروری ایله قیاس اقناعی نک مقدمه لرینک صورت ترتیلرینی ، قیاسک صورتلرینی ، فصللرینی ، نوعلرینی بیلدیر یور ایدی [۳] . بوندن سوکرا برهانک ماهیتنه ، ماده لرینک شرحه کیریشیور ایدی [۴] . جدل [۵] ،

[۱] المقولات و قاطاغورياس کتابی بر مقاله در .

[۲] العبارة و باریمیناس کتابی ده بر مقاله در .

[۳] القیاس و انالوطیقا الاولى کتابی ایکی مقاله در .

[۴] البرهان و انالوطیقا الثانية کتابی ایکی مقاله در .

[۵] المواضع الجدلیه و طویقا سکزر مقاله در .

مقاله [۱] ، خطابه [۲] ، شعر [۳] دن عبارت اولان صناعات اربعه ایله منطقه نهایت وریور [۴] .

۲ — طبیعیات — ارسطو منطقدن سوکرا طبیعیاتی شرح خصوصنده صره سیله بوجه آتی کتابلر یازیور ایدی :

۱ — السماع الطبیعی — ارسطو سماع طبیعی کتابنده [۵] برهانه محتاج اولمیوب استقرادن ، تقسیم و تحلیل دن مأخوذ اولاجق اولان ، بالطبع معلوم اولان شیرلی تقریر ایدیور . بوبابده وارد اولان اعتراضلری بالبرهان رد و ابطال ، شک و شبهه ده قائلنک یا کیدقلمری نقطه یی ایضاح ایلدیور ، سماع طبیعیده کی سوزلری الی شیئه یعنی مبادی کونییه و طبیعییه ؛ مکان و خلیه ، نامتناهی ، زمانه ، حرکت ، محرك اوله عاندر [۶] .

ب — الکوره و الفسار — ارسطو بو ائرده ارضک کون و فساد ی قبول ایتدیکنی ایضاح ایدیور [۷] .

۷ — الاثراء الهیوریه — ارسطو بو کتابنده جو سماده حادث اولان بولوط ، سیس ، روزکارلر ، یا غمورلر ، کوك کورله مسی ، شیمشک چاقاسی ، ییلدیرم کی حادثات جو به دن بحث ایدیور . سو کئنده امور معدنییه یی واسباب تکوینی ذکر ایلدیور ایدی [۸] .

د — کتاب النبات و الحیوانیه — ارسطو بوراده نباتک و حیوانک ، ماهیترینی ، نوعلرینی ، خواص و اعراضی بیان ایدیور [۹] .

[۱] الحکمة الموهمة و سوفسطیقا کتابی بر مقاله در .

[۲] الخطاب و ریطوریا کتابی اوج مقاله در .

[۳] الشعر و فویطیقا کتابی ایکی مقاله در .

[۴] بو ترتیب فارابینک ترتیبی در ، کتاب اسملری ده فارابینک قبول ایتدیکنی اسملردز .

[۵] سماع طبیعی « سماع الکلیان » نامی ایله معروفدر . سکز مقاله در : صورت ، عنصر یعنی هیولای

اولی ، عدم ، زمان ، مکان ، خلا ، ملا ، نامتناهی بابلرینه آیرلمش ، بر چوق فلاسفه طرفندن شرح و تفسیر اولونمشدر . [۶] ابن الهیثم سکز بابی مبادی سته یه ارجاع ایدیور .

[۷] بو کتاب ایکی مقاله در .

[۸] بو کتاب درت مقاله در .

[۹] ارسطونک نبات حقنده کی کتابی ایکی مقاله در ، حیوانات حقنده متعدد کتابلری واردر .

حیوانک حرکتی و تشریحی حقنده کی کتابی یدی ، ماهیاتی حقنده کی کتابی اون ، حیاته سبب اولان اعضا حقنده کی کتابی درت ، حیوانک تکوینی حقنده کی کتابی بش ، بر یوزنده کی حیوان حقنده کی کتابی ایله عمرلرینک اوزون و قیسه اولماسی حقنده کی کتابی برر مقاله در . ابن ابی اصیبه و ابن الففقی

ه — السماء والعالم — ارسطو بوراده مالک ماهیت و حقیقتی و قوه المیه نك عالمه اولان

اتصالی بیلدیریور [۱] .

و — کتاب النفس — ارسطو بوراده نفس حقیقه کی رأیی بیان ایدیور، کندی سوزینه

مخالف اولان بوتون سوزلری جرح و ابطال ایله یور، نفسی اوج قسه، « یعنی نفوس غاذیه » ویا (نامیه) به « نفوس حاسه » به، « نفوس عاقله » به آیریور، نفوس عاقله نك احوالی ذکر ایدیور، حواسك احوالی شرح، عقلك سیلیری فصل ایله یور . بوتون خفی اولان شیلری کیزی ایضاح ایدیور [۲] .

۳ — الهیات — ارسطو بو کتابلرک هینفی مابعدالطبیعه ایله بیتریور . مابعدالطبیعه الهیات

حقیقه کی کتابیدر، بوراده « معبود بر در، حکم در، جاهل دیکدر، قادر در، عاجز دیکدر؛ جوادر، بخیل دیکدر، قضیه سنی بیان ایدیور، حقه سلوک اولونوب ماهیت و جوهری ادراک اولونه جق، ذاتی و ماهیتی بولونه جق اصولی ایضاح ایله یور [۳] .

ایشته بو حاللر نیجه بللی اولونجه ارتیق علوم فلسفیه یی طلبه قویولدم . علوم فلسفیه اوج

قسمدر: ریاضیات [۴]، طبیعیات، الهیات . بن اوج علمك اصول و مبادیسنه صاریله رق فروعی الله ایتم، احکامك یوکسک جهتلرینه چیقتم . سوکرا دوشوندم که طبیعت انسانیه فسادی قبول ایدر، فایه حاضرلانیر . کتچلک زماننده قوه فکریه م بو اصولی تمامیه احاطه ایتمکی حالده اختیارلادیغم زمان قوه ناطقه نك آتی دوچار فساد اولمغله بونلری احاطه دن عاجز اوله جق در . آرایه آرایه بوکاده برچاره بولدم: بو اصول ثلاثه دن قوه فکریه م ک تصویرنی احاطه ایترکلرینی شرح و تلخیص و اختصار ایتم، فروغندن ده ایضاح اولونه جق، غوامضی کشف ایله جک شیئی تصنیف ایله دم . تام [۴۱۷] سنه هجریه سنک ذالحجه سنه قادر بوکا دوام ایتم . مدت حیاطمه جهد و غیرتمی صرف ایتمکله انجاق اوج شیئی قصد ایتم : ۱ — حتی طلب و ترجیح ایدن کیسه یی هم حال حیاطمه، هم وفاتم سوکرا مستفید ایله بیلیمک . ۲ — قوه فکریه م بو علموی دوشونه بیلمه سی، لایقوله قاورایه

[۱] بوکتاب درت مقاله در . ابوزیدالبلخی بونک باش طرفتی شرح ایتمدر، ابوهاشم جیائی نك

بوکتاب حقیقه بر ردیه سی واردر .

[۲] کتاب النفس اوج مقاله در .

[۳] بوکا « کتاب الحروف » ده دینیر . بونک ترتیبی حروف یونانیه ترتیبی اوزره در برنجیبی

کوچوک الف در . فارابی نك بوکتابده کی مقصدی بیان ایله م مهم برساله سی واردر . کتاب الحروف اون ایکی مقاله در .

[۴] ریاضیاتك اسکى تمبیری « تعالم » در .

بیللمہ سنی اثبات خصوصندہ کنندیم ایچین بر نوع ریاضت اولہ بیللمک . ۳ - قوجہ لاق
زمانندہ ، سن شیخو ختمندہ حاضر لاق اولہ بیللمک .

بو خصوصندہ جالینوسک [۱] «حیلة البراء» [۲] کتابنک یدنجی مقالہ سندہ دیدیکی کبی
یا باشقاسنک ایشنه یارایوب اونی مستفید اتمک ویا کنندیمک ایشنه یارایوب تصنیفندہ
قوۂ فکریہم ایچین بر نوع ریاضت ، سن شیخو ختمندہ حاضر لاق اولہ بیللمک قصدیلہ
کتاب یازدم .

اصول نلثہ حقندہ کی شرح لرمندن حقی طلب خصوصندہ نہ درجہ دماغ یوردیغ ، حقیقہ
واصل اولاق خصوصندہ نہ درجہ حریرص اولدیغم اکلاشیلہ بیللمک ، بوندن باشقا احق ،
اواناق ، سوراق مقولہ سی آدم لردن یعنی عوامندن کنندیمی چکدی کمک حقیقی دہ بیللمک چک در [۳] -
آتاری — ابن الہیثمک آتاری پک جوق در ، ہپسی دہ اوقویانی مستفید ایدہ چک
درجہ دہ ائی یازلشدر . ذکر اولونان رسالہ سندہ بیان ایتدیکنہ کورہ [۴۱۷] تاریخ ہجرینہ
قادر اصول نلثہ یعنی ریاضیات ، طبیعیات والہیاتہ عائد التمش طقوز کتاب یازمشدر . بونلردن
یکرمی بشی ریاضیاتہ ، دیگر لری طبیعیات والہیاتہ عائد ایدی .

۱ - ریاضیات :

۱ - اصول اقلیدسی شرح و تلخیص -

۲ - حل شک علی اقلیدسی — ابن الہیثم برنجی کتاب ایلہ اصول اقلیدسی شرح و تلخیص
ایتدیکی کبی بشنجی مقالہ دہ اقلیدسہ وارد اولان شکی حل خصوصندہ دہ بو کتابی یازہ شددر .

۳ - الجامع فی الاصول الہندسیۃ والحدیثیۃ من کتاب اقلیدسی و ابولونیوسی —

ابن الہیثم بورادہ اصول ہندسیہ و عددیہ فی اقلیدس و ابولونیوسدن جمع

[۱] لغت یونانیہ دہ اسماء موضوعہ نلثہ نہایتندہ کی (سین) لغت عربیہ دہ کی تنوین حکمندہ در .
جالینوس ، انکساغورس ؛ دیوجانس ، ارسطوطالیس ، فر فریوس ، ارشمیدس ، اقلیدس ، بطلیموس ،
فیثاغورس ، افیغورس «ایکور» کروسیفس ، قاطیقور یاس باریمیناس کبی ، نہایتندہ «س» بولونمان اسملر
آزدر . افلاطون ، سقراط ، انالوطیقا ، ریطوریا ، نیقوماخیا کبی - ابن ابی اصیبہ

[۲] «حیلة البراء» اون دورت مقالہ در . بونکلہ ہر برمرضک قیاس طریقہ نصل تداوی اولوندیغی
حکابہ ایدیور . بونک آتی مقالہ سنی (ایارن) نامندہ بر کیسہ ایچین وضع اعشدر . (ایارن) وفات
ایتدکن صوکر (اوجانیانوس) اونک استکمالنی رجا ایتمکلہ متباقی سکز مقالہ بی دہ اونک ایچین
وضع ایلہ مشدر . ابن ابی اصیبہ ابن ابی اصیبہ

[۳] ابن ابی اصیبہ

ایدیور، اصولی انواع و اقسامہ آرییور۔ ابن الہیثم ہونگہ قالمیور، امور تعلیمہ (ریاضیہ) وحسیہ ومنطقیہ دن تنظیم ایتدیکی برطاقم برهانلرہ ایراد ایدیور۔

ابن الہیثمک ذکر ایتدیکی ابولونیوس « کتاب المخروطات » یازمش ایدی۔ فقط مرور زمان ایله بو کتاب بوزولدی۔ ہونک، موسی اوغللرینک بیانہ کورہ، برقاچ سببی وار ایدی : اول کتابی استساخ کوچ ایدی، تصحیحی اوغورنڈہ اوزون اوزادی بہ تبع اولونیور ایدی۔ تانیاً کتاب اونودولمش، اوتہ کنک، بریکنک الئدہ متفرق بر صورتہ قالمش ایدی۔ بوحال اوطیقیوس زمانہ قادر دوام ایتدی۔ اوطیقیوس مهندس اسکندرانی ایدی و ہندسہ فاضل ایدی، ارشیمدس، بطلمیوس دن سوکرا ہندسہ مصنی ایدی۔ اوطیقیوس اونک درت مقالہ سنی اصلاح ایتمش ایدی، کتاب سکنز مقالہ ایدی۔ بولونان یدی مقالہ ایله سکنزنجی مقالہ نک بر پارچہ سی ایدی۔

الکندی نک بیانہ کورہ اقلیدس زمانندہ اسکندریہ قراللرندن بعضی ہندسہ بہ اولان ہوسندن دولایی ابولونیوسک یازدینی کتابک اصلاح و تفسیری اقلیدسہ امر ایتمش ایدی، اقلیدس امرہ اتباع ایدرک اون اوچ مقالہ سنی تفسیر ایتدی، کتاب کندیسنہ نسبت اولوندی۔ سوکرا تلمیذی ابقلاوس اون دردنجی و اون بشنجی مقالہ لرینی بولدی، بویکدیسنی قرالہ اہدا ایتدی، بویکی مقالہ دہ کتابہ اضافہ اولوندی۔ ایشته ہواون بش مقالہ کتاب اقلیدسی تشکیل ایدیور۔ ابن الفطی نک ایریحہ بیانہ کورہ ابولونیوسک «المخروطات» ایله دیگر کتابی اقلیدسک اصولی تصنیف ایتمکہ بادی اولمشدر۔

۴ — **مجمعی شرح و تلخیصی** — ابن الہیثم بطلمیوسک «مجمعی» سنی برهان ایله شرح و تلخیص ایتمشدر۔ بوشرح ناتمام اولغلہ عمری مساعد اولورسہ آتامنی وعد ایدیور۔

۵ — **برہانہ الشکل** — ابن الہیثم ارشیمدسک زاویہ بی اوچ قسمہ ایروب برهان ایراد ایتدیکی شکلہ عائد برهان حقندہ ہواتری یازیور۔

۶ — **الجامع فی اصول الحساب** — ابن الہیثم بورادہ اقلیدسک اصولندہ کی اوضاع دن ہوتون حسابلر ایچین اصول استخراج ایدیور، تحلیل ہندسی و تقدیر عددی جہتلرہ مسائل حسابیہ بی استخراج طریقہ سلوک ایدیور، جیرجیلرہ مخالفت ایدیور۔

۷ — **تلخیصی المناظر** — ابن الہیثم بورادہ اقلیدس ایله بطلمیوس کتابلرندن علم مناظری تلخیص ایتمش، بطلمیوس کتابندہ بولونیان مقالہ اولانک معنایرہ آتام ایتمشدر۔

۸ — **آبۃ النظر** — ابن الہیثم ابراہیم بن سنان بن ثابت بن قرۃ الصابی نک کتابندن تلخیص و احتصار ایله ہواتری یازیور، ابراہیم بن سنان ذکی، عاقل، حکمتدہ احاطہ صاحبی

ایدی . فقط کندیسند هندسه غلبه ایتمش ایدی . علم نجوم حقنده یازدینی اوچ کتابک
ایکیسی الت ظله عائد ایدی ، بونی تصحیح ایله برابر تام سکنزسنده ا کال ایله مش ایدی .
۹ — حساب المعامروت — حساب معاملات علم حسابک فروعنددره الیم وصایم ،
مساحه ، ویرکی وسائرہ کی معاملات حقنده حساب قوللانمقدن باحندر .

۱۰ — عقود الایزیه — ابن الهیثم وبنالرك وضعیتلری فصل اوله جق؟ محکم قلعہ لر فصل
یایله جق؟ کوزل او طہ لر فصل استیف ایدیلہ جک؟ صاغلام کوپر یلر فصل قوریلہ جق؟
جدول لر فصل اچیلہ جق؟ کدکبر فصل طولدیریلہ جق؟ صولر فصل حیقاریلہ جق؟... الخ
کی برسورو سؤالی حل ایدیور ، ابنه و حضریاته بوتون اشکال هندسیه یی تطبیق ایدیور .
فیلسوف مهندسمز ، بولردن باشقا مسائل هندسیه یی تحلیل ، مسائل عددیه یی جبر طریقہ
تحلیل — مساحه — قطوع مخروطات حقنده ابولونیوسک مقالاتی تلخیص — امور شرعیہ تک
امور هندسیه ایچنده محتاج اولدیغی شیلر ، بعضی رؤسای رصده نجومی بایمغه تشویق — بغدادده
کندیسنه صورولان یدی مسئله تعلیمیہ به جواب — تحلیل و ترکیب هندسی — اصم اولان
اعداد مسائلی .. الخ خصوص لر نده رساله لر یازمشدر .

ب — طبیعیات :

- ۱ — ارسطونک «السماع الطبیعی» ایله «السماء و العالم» کتابی تلخیص .
 - ۲ — عالمک میدنی ، ماهیق ، کالی حقنده بر اثر .
 - ۳ — مبادی و موجودات حقنده دیکر بر اثر .
 - ۴ — هیئت ، طله دأثر بر کتاب .
 - ۵ — سما خارجنده یعنی فلك اطلسسک اوتنه سنده فراغ [۱] (خلا) ده ، ملاده
بولونمادیغه ، فلك اطلسسک خلا و ملایه موصل اولامایه جقنه دأثر بر اثر .
 - ۶ — رؤسای اهل اعتزالدن بهشمیه رئیس ابو هاشم جبائی آنفا بیلدیرلیدیکی آوزره
ارسطونک «السماء و العالم» رساله سنه قارشى بر طاقم اعتراضات سرد ایتمش ایدی . ابن الهیثم
ابو هاشمی زد مقامنده بو اثری یازیور .
 - ۷ — ارسطونک مسائل طبیعیه سفی تلخیصه دأثر بر رساله .
- [۱] فارابی ده «خلا» یرنده «فراغ» قوللانیلور . اکلاشیلورکه اوتاریخلرده «خلا» تعبیری یرنده
«فراغ» تعبیری شایع ایتمش .

۸ — «تقویم الصناعة الطیبة» نامی آئنده جالینوسک اوتوزکتابندن [۱] مأخوذ اوله وق قون طیبه دائر برچرق مقالاتی محتوی بررساله

۹ — ارسطو شارحلرندن یحیی النحوی - Jean Philoponus ارسطونک قاطیقو ریاسنی اشکال حملیه به، قادر انالوطیقا الاولاسنی ، انالوطیقا الثانية سنی ، طوبیقاسنی ؛ سماع طبیی وکون وفساد رساله لرینی شرح ایتمش ایدی برده آلتی مقاله دن عبارت اولمق اوزره ارسطویی رد حقیقه اثری وارد . یحیی النحوی نک ارسطونک «السماء والعالم» ده کی سوزینی جرح وابطال ایتمه سنی رد وجرح خصوصنده ابن الهیثم بو رساله یی یازیور [۲] .

۱۰ — جبرین ایله منجمین مذهب لری آراسنده کی مابیت حقیقه بر رساله یازیور . منجمین سعادت وشقاوتی (طالع) ده کور یور لر . وقت ولادته افق شرقیدن طلوع ایدن برجه ودرجه و دقیقه یه طالع دیر لر . زحل ایله مشتری «علویین» در زحل نحس اکبر ، مشتری سعد اکبر ؛ مریخ نحس اصغر ، زهره سعد اصغر در . حال بوکه جبرین عبنده سعادت وشقاوتده مؤثر انجاق جناب حق در . نته کیم شو شعر ایله بو حکم افاه اولومشدره :

قلا السعد یقضى به للمشتري ولاالنحس یقضى علينا زحل

ولکنه حکم رب السما وقاضی القضاة تعالی وجل [۳]

بونلردن باشقه فیلسوفنک بو نقض وابطال خصوصنده شبهه یه دوشن بعضی ذوات ایچین ایری بررساله سی - ابوالحسن علی بن العباس بن فسانجسک ، منجمینک سوزلری حقیقه اولا برردیه ، صوکر ا یازدینی جوابنه قارشى تکرار برجوابنامه اولمق اوزره ایکی رساله سی - حیوان ناطقک مقاصد واغراضده اختلافی ایله برابر صوابده اتفاقی - امور طبیعی سی اعتباری ایله اهوازک بغداده مرجح اولدیغنه دائر بررساله سی - نجوم احکامی برهان ایله تثبیت حقیقه رساله سی - کونی اولان عمر لر ، اجلر حقیقه بررساله سی داها وارد .

۶ — الهیات

الهیات کتاب لری زمیره سنده باشلیجه شو رساله لر وارد :

- [۱] البرهان ، فرق الطب ، التشریح ، القوی الطبیعیة ، البنضن الکبیر ، منافع الاعضاء ، اراء ابقراط وافلاطون ، حیاة البرء ، الملل والامراض ، حفظ الصحة ، اصناف الحیات ، البحران .. الخ .
- [۲] فارابی ده یحیی النحوی یی رد ایتمشدی .
- [۳] سعد (سعادت) مشتری نک ، نحس (شقاوت) ده زحلک حکم وقضای ایله اوله ماز . فقط بو ، انجاق گوگک صاحب ومالی ، قاضیلرک قاضیسی اولان حق تعالی نک حکمی ایله اولور .

- ۱ — فیرفیر یوسک مدخلی ایله ارسطوطالیسک کتابلرنی تلخیص .
- ۲ — بوتلخیصی اختصار [۱]
- ۳ — یونانی و عربیدن ممتزج اولان شعر صناعتی .
- ۴ — ارسطونک کتاب النفسی تلخیص
- ۵ — عالم جزئی اولان انسانک عالم کلی به اویغون اولدینی حقتده بر اثر .
- ۶ — رسالته فی بطوریه مابراه المفظالموریه ، متکلمین حدوث عالمه قائل اولمغله جناب حق قاعلده کیل ایکن صوگردان فاعل اولدینی اعتقادنده بولونورلر . ابن الهیثم بالعکس فلاسفه مذهبنده بولونمغله مسلمانکی مدافعه ، معارضلری اولان متکلمینی رد و مذهبلرنی ابطال حقتده بو رساله بی یازیور .
- ۷ — حقایقی ادراک خصوصنده یالکیز بر تک جهت بولوندینی حقتده بر رساله .
- ۸ — برهانک بر تک معناسی بولوندیغنه ، شو قادار که امور هندسیه ده برهان صناعتی ، امور طبیعی و الهیه ده برهان کلامی اولدیغنه دائر بر رساله .
- ۹ — لذت و الملک ماهیتلرنی مشعر بر رساله .
- ۱۰ — عقلاک ماهیتی حقتده بر اثر
- ۱۱ — کتاب فی النقض علی من رأی انه الودیه منطائنه «دلیللر بر برینک کتوی میدر؟ هم بر شینک هم ده تھیضنک قوتلی بر دلیلی اوله بیلیرمی؟ قوت و صحتده بر شینک دلیلی تھیضنک دلیلی کی میدر؟ یوقسا بعضیسی بعضیسنه مرجح میدر؟» ایشته بوراسی اول و آخر فلاسفه نیک ذهلرنی یورمشدر . قانتک انتقاد عقل محضنده عالم حتمده کی فکری تکافؤ ادله به مبنی در . تکافؤ ادله مسئله سنه تورک فیلسوفی فارابی ده قاریشمش ایدی . فارابی شوپله بر جواب ویریور : بومسئله به علی الاطلاق اوت دینیه مدیکی کبی علی الاطلاق خایرده دینه منر . امورک بر قسمی ضروری ، بر قسمی ایسه ممکن در ، اوچنچی بر قسمی یوقدر ، بتون علوم اوایکیدن برینه بناقینمشدر . « مشهورات واقعایات و ظنیات حسنه و تقلیدات ، و نمائلرینه بناقیلان سوز ممکن ساحه سنده اولمغله بومقامده ادله نیک متکافی اولایله هم سی جائز اولور . فقط ضرورت ساحه سنده بولونان مسائل و علومده ادله متکافی اوله ماز .
- [۱] ابن ابی اصیبه طبقات اطبا سنک مطبوع نسخه سنده برنجی اثر حقتده ارسطونک منطقتنه جائد درت ، ایکنچی اثر حقتده یدی کتاب کوسته رپور .

بوراده مطلقا بر شینک دلیلی صحیح و قوتلی ، نقیضنک دلیلی ایسه واهی ، باطل ، ضعیف اولور [۱] .

ابن الهیثم ادله بی متکافی کورنلری رد مقامنده بو رساله بی یازیور .

۱۲ — اوائلک کتابت صناعتی حقنده اوضاع و اصوللری بی مین بر رساله .

۱۳ — اءورطیبیه نك معنالی حقنده مخالف اولان بعضی منطقیه و عابد یازدینی بر رساله .

۱۴ — حکمدان ابو علی بن السمیح البغدادی به [۲] صورولوب مقنع بر جواب ویردمدیکی مسئله نك جوابی حقنده بر رساله .

۱۵ — نفس کلیه نك جوهر بی تلخیص حقنده بر رساله

۱۶ — ارسطونك «قوه مدبره انسانك قلبنده در» دیدیکی قضیه بی تحقیق خصوصنده

بر رساله .

بونلردن ماعدا حکیممزنك ، قیاس و شبه قیاس و برهان حقنده رساله سی — اهل علمه خطاباً مشاعبه و مغالطه نك نه دیمك اولدیغه — برهان خلفك برهان استقامت اوله بیله چکنه — بصرده بعضی معتزله نك صور دقلری مسئله نك جوابی نقض و ابطالنه — بو عالمك فاعلنك ذاتی یالکنز فعلندن معلوم اوله بیله چکنه ، دائر آیری آیری رساله لری واردر .

بشمعی رساله — ابن الهیثم علوم نائیه دائر بویه جه تام آتیش طوقوز رساله یازدقن صوکر ایتمشی دولدرمق ایچین دیگر بر رساله داها یازیور . بوراده بوتون امور دنویه و دینه نك علوم فلسفه نتیجه سی اولدیغنی بیان ایدیور . آرتیق نظر ننده دین ایشلری ده فلسفه نتیجه سی در ، دنیا ایشلری ده ، هرا یکی ده .

ضایع اولوره رساله لری — ابن الهیثمک بوتاریخه قادار یازدینی رساله لری بونلره منحصر دکیلدر . دوغدیغی بصرده ، بغداده مرجح طوتدیغی اهوازده اوته کینک بریکینک النده ، افاده سی وجهله دستورلری ضایع اولمش رساله لری واردر . امور دنیا به عائد ویردیکی مشغولیتك ، سفرلردن متولد احوالک او کوزلم اثرلری استنساخه میدان براقادیغنی ، بو حالک بر چوق علمایه عارض اولدیغنی ازان جمله جالینوسده وقوع بولدیغنی یانا ، یاقیلابیان ایدیور ؛ جالینوسک بعض کتابلرنده شویله دیدیکی یازمادن کری دورمایور : بر چوق کتاب یازدم ، دستورلری بی بر طاقم اخوانه ویردم ، مشغولیت ، سفر و سیاحت اونی استنساخه میدان براقامشدره .

[۱] المسائل الفلسفیه والاجوبه عنها .

[۲] مشارالیه منقده بدطولی صاحبی ایدی ، [۴۱۲] ده وفات ایتمش ایدی . مصر اطبا

و حکما سندن اسحاق بن یونسک استادی ایدی .

رسالة نك صوکی — ابن الہیثم عمری مساعد اولوز ایسه فکرنک ساحۃ وجوده
چیقارماسنی آرزو ایتدیکی بر چوق شیلری ده تصنیف ، شرح و تلخیص ایتکی وعد
ایدیور . «الله یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید و ینبئه مقالید کل شی و هو المبدی المعید» [۱]
سوزنی علاوه ایدیور .

علوم اوائل [۲] حقدہ کی تلخیص و اختصار ایله افاضل حکما و امائل عقلا ایله مذاکرہ
قصدا یتدیکنی بر داها تکرار ایدیور ، ابوالقاسم بن الوزير ابوالحسن علی بن عیسانک
شویتنی ذکر ایدیور :

رب میت قدصار بالعلم حیا † و بقی قدسات جهلا و غیا
فاقتنوا العلم کی تنالوا خلودا † لاتعدو البقاء فی الجهل شیاً [۳]

وزیر اوغلی ابوالقاسم فنون متعدده امام ایدی ، بر چوق حدیث سماع و روایت
ایتمش ایدی . مجلسنده اعتبارلی ، شرفلی ذوات بولونوردی . بونکله برابر فیلسوف ایدی ،
علوم اوائلده قوتلی ایدی . فارابی نک تلمیزی یحیی بن عدیدن اخذ علوم ایتمش ایدی . بوایکی
بقی یحیی بن عدی کی قبرینه یازماسنی وصیت ایتمش ایدی . [۴]

ابن الہیثم وزیر اوغلتک وصیتنی ذکر ایتدکنن صوکرکا جالینوسک «النبض الکبیر» ندہ
دیدیکی کی بن بوکتاب ده بوتون خلقه خطاب ایتبورم ، فاضل اولانلردن باشقاسنی قصد
ایله یورم ، بلکه ایچلرندن بیگلرجه ، خایراون بیگلرجه آدمہ دکری اولان برتک ذاته
خطاب ایدیورم ، بن یالکنز فاضلی قصد ایله یورم . حق پک چوق خلقک آکلایه بیله جکی
بر شی دکیلدر . حق او خلقک ایچندن دوشونجه لی آکلاییشلی ، فضیلتلی اولانلر ادراک
ایدر . . الخ سوزی ایله ختم کلام ایدیور .

[۱] الله دیله دیکنی ایشلر ، ایسته دیکنی کی حکم ایدر . هر شیئک آناختارلری اونک النده در .
ایجاد ایدن ، صوکرکا یکیدن میدانہ کتیره ننه اودر .

[۲] ظهور اسلامدن اول ام سائر طرفندن وضع اولونان علوم عقلیه در . زمانزده فنون
جدیده مقامنده در .

[۳] نیجه اولول واردرکه علم سایه سنده دیری در ، نیجه حیاتده قالانلر واردرکه نادانلق
و آرزغینلق یوزندن اولودر . آرتیق ابدی یاشامقه نائل اولق ایچین علم قازانک ، جهل ایچنده باقی قالنی
برشیته یارار صایه یئک .

[۴] ابن القفطی . ابن ابی اصیبعه .

[۴۱۷-۴۱۹] ده کی اثر لری — ابن الهیثم رساله سنده ذکر ایتدیکی یتیم اثرندن باشقا ایکی سنه ظرفنده ریاضیات، طبیعیات، مناقشات و مکاتبات حقننده بکرمی قادر اترده ایا از مشدر.

ا — ریاضیات :

- ۱ — عرضی معلوم اولان بر مملکتک افق دائرة سندن فصل رصدیایله جغفی مشعر بر رساله .
- ۲ — مجسطی کتابندن جزء عملی بی استخراج خصوصنده بر رساله .
- ۳ — اجرام سماویه نك به مدلری حقننده بر رساله .

ب — طبیعیات :

- ۱ — تلخیص السماع الطبیعی — ابن الهیثم ارسطونک طبیعیاته عائد تدقیق و تتبع ایتدیکی کتابلرینک باشنده ذکر ایتدیکی سماع طبعی کتابنی تلخیص ایدیور .
- ۲ — مقاله فی الطاهره والزهره — ابن الهیثم بوراده ارسطونک رأی الزام ایدیور . عبداللطیف بغدادی ابن الهیثمی مکان حقننده رد ایتشدر .

۳ — تأثیرات اللوحه الموسیقیه — الحان موسیقیه نك نفوس حیوانیه ده ایقاع ایتدیکی تأثیر حقننده بر رساله .

۴ — تلخیص الآثار العلویه — ابن الهیثم ارسطونک طبیعیاته عائد تدقیق و تتبع ایتدیکی اوچنچی کتابی اولان آثار علویه بی تلخیص ایدیور .

۵ — تلخیص کتاب الحیوانه — ابن الهیثم ارسطونک ینه طبیعیاته عائد تدقیق و تتبع ایتدیکی دردنچی کتابی اولان کتاب الحیوانی ده تلخیص ایدیور .

۶ — مرایای محرقه — مرایای محرقه ایکی عدد کروی مقعر آینه لر در که بونلر ایله اوزاقده بولونان اجسامی یا فاق ممکن اولمغله بونامی آلمش ایدی — مشهور ارشیمدسک بو نوع مرایای محرقه ایله سیرا کوزه شهری اوکته کلن دشمن کیلرینی یا قدینی هر ویدر . مرایای محرقه منعطف و منعکس و منکسر خطوط شعاعیه نك احوالندن بحث ایدن فقهده دینیر . ابن الهیثمک یازمش اولدینی مرایای محرقه ده دوقلس مذهبنه کوردر [۱] .

۷ — جوهر البصر — بصرک جوهری ایله کورمک حادثه نك فصل وقوع بولدیغنی معین بر رساله .

ج — مناقشات و مکاتبات :

۱ — ابوالفرج عبدالله بن الطیب بغدادی به طبیعیات و الهیاتدن اولمق اوزره بر

چوق معالرحقنده برساله یازیور. ابوالفرج خرسایان، عراق فیلسوفی و طیبی ایدی .
ارسطو طاليس ایله جالینوسک حکمت و طبه عاُندا اولان کتابلرینی شرحه عطف اهمیت ایتیش،
بخت و تنقیده پک چالیشمش ایدی. ابوالفرج فیلسوف شهر ابن سینایه معاصر ایدی، ابن سینا
طبده سوزلرینی بکنیر ایسه ایسه ده حکمتده کی سوزینی هیچ بکنمز ایدی .

۲ — ابوبکر محمد بن زکریا الرازی بی الهمیات و نبوتده کی سوزلرینه قارشی برردیه
یازیور، بوراده ده فارابی یه موافقت ایدیور . فارابی ایله ابن الهیثمک ابو بکر رازی یه
قارشی دورمالری ابن زکریانک مسلک فلسفینتی تمامیه سوندرمشدر .

۳ — «کیکلر برطاقم پارچه لردن صر کیدروهر برینک پارچه سی یوقدر: دینلرک سوزلرینی
رد ایدیور .

۴ — نبوتی اثبات، نبوتک باطل اولدیغنه قائل اولانلرک رأی و فکرلرینی جرح
وابطال خصوصنده برساله یازیور، بوراده نبی ایله متنبی آراسنده کی فرقی کویسته ریور .
رساله حقنده فضلهر سوز سویلنمدیکندن نبوت باینده نصل بر طریق تعقیب ایتدیکنی
بیله میورزه، شوقادارک فارابی مسلکنی تعقیب ایتدیکی متکلمین مسکلندن اوزاق دوشدیکی
پک محتملدر .

۵ — ابوعلی جبائی ابن الراوندی نک بعض کتابلرینی جرح و ابطال ایتمشدی. ابن الهیثم
بو خصوصده جبائی نک برطاقم قصورلرینی، درمیان ایتدیکی رأی و فکری ایله ابن الراوندی یه
اعتراضات وارد اولامایه جفتی ایضاح مقامنده برساله یازیور .

۶ — اسلام فلسفه سنده متکلمین ایله فلاسفه آراسنده جریان ایدن اک مهم مناقشه
و منازعه حدوث و قدم عالم حقنده جریان ایدرایدی . هرایکی طرف بوبابده دلیلرینی ایراد
ایدلر، خصملرینک دلیلرینی جرح ایلرلر ایدی .

ابن الهیثم متکلمینک حدوث عالم باینده استدلال ایتدکری دلیلک فاسد اولدیغی مبین
بررساله یازیور، حدوث عالمه برهان اضطراری و قیاس حقیقی ایله استدلال اولنه بیله جکتی.
درمیان ایدیور .

۷ — اهل اعتزالک صفات الهمیه نک حدوثی ایله وعید حقنده کی رأیلرینی ابطال.
خصوصنده ایکی رساله یازیور .

۸ — بغدادده [۴۱۸] تاریخنده صورولان بر هندسه مسئله سنه جواب ویریور .

۹ — «ازله جناب حق فعلدن خالدز» دین متکلمینی رد ایدیور، یا ککشلرینی

میدانه قویور .

۱۰ — ابوالفرج بن الطیب ، قوای طبیعیہ نك انسانك بدنندہ بولونماسی خصوصندہ جالینوسك رأینہ مخالف اولدیغندن ناشی ، رد ایدیور .

دوقسانہ بالغ اولان بو اثرلر کندیسنك نہ قادر متبحر ، نہ قادر متفمن اولدیغنی ارأه ایدر .

[۴۲۹] تاریخہ قادر اولدیمز — ابن الهیثم آلمش بش یاشلرینہ قادر دوقسانہ بالغ

اولان قیمتی اثرلری ایله اکتفا ایتیمور ، ارتحالہ قادر حمان بوکا یاقین اثرلر داها یادکار براقیور .

آلمش بش یاشندن سوکرا یازمش اولدیغنی اثرلرک باشلیجه سی بونلر در :

۱ — هیئت العالم — بو قیمتی اثر قوروو بر تعصب اوغورینہ بغداددہ بیر تیلوب آتشف

آتیلمشدر . شویله که « رکن » دیکله معروف عبدالسلام بن عبدالقادر بن ابی صالح

البغدادی علوم اوائلی او قویہ رق ایدن ابی به آلدہ آلمش ، بو خصوصدہ بر چوق کتابلر تدارک

ایله مش ایدی . بغداددہ اجرای حکومت ایدن « امامیة ناصریہ » یاننده اعتبارلی ایدی .

فقط بر طاقم کوتو آدملر عبدالسلامی چکمه مکہ ، قیصقاغنه باشلادیلر : « معطله دندر ،

اللہی منکر در ؛ سوزی فلاسفہ سوزلری دیمکدر . » کبی سوزلر صرف ایتدیلر ، عادتا

حکومتہ ژورنال ایله دیلر . بونک اوزرینہ حکومت تحری مأمورلری تعیین ایتدی ، مأمورلر

کیتدیلر ، اویخی باصدیلر ، کتابلری آلت اوست ایتدیلر ، بر چوق کتب فلسفیہ آله کچر دیلر .

حکومت ، بغداددہ (رحبہ) دینیلہن برده بوتون کتابلرینک طویلانوب برجم غفیر

حضورندہ باقیلماسنی امر ویردی .

اوچینجی عصر حجری اوائلندہ عباسلرک دور اعتلارندہ حکومت آووج دولوسی

آلتوننر ایله فلسفہ کتابلرینی اوتهدن ، بریدن طویلار ، عربجه به ترجمه ایتدیرر ، بو اوغورده

میلونلرجه باره صرف ایدردی . ایکی یوزاللی سنہ سوکرا او بغداد حکومتی انحطاط دورندہ ، انقراضه

یاقلاشدیغنی صرده فلسفہ کتابلرینی « اوراق مضره » دیه اهالی حضورندہ جابیر جابیلر یاقور ایدی .

غریبی شوکه اوزماندہ طیب اولان ابن المارستانیہ عبداہ الیتمی البکری محضا تعصب

وحسدی یوزندن بو امره ظاهراً و باطناً انقیاد ایدیوردی . حکومتک امری موجینجه

کتابلر کتیرلدی ، اورایه برده منبر قورولدی ، ایشته بو آدم اورایه چیقدی ، بر نطق ایراد ایلدی ،

نطقندہ فلاسفہ به ، فلاسفہ سوزلرینہ قائل اولانلر لغت ایتدی . سوگدی ، سایدی ، بو بومیانده رکن

عبدالسلامی ده اونوتامدی ، کوتو کوتو سوزلرایه یاد ایتدی ، کتابلری برر برر چقاریر ،

اغزبنه کلہنی سویلر ، کرک کتابی ، کرک مصنفی یرک دینہ باتیر ایدی . کوتو سوزلر ایله

هوسنی الدقدن سوکرا کتابی آتشف آتاجق اولان مأموره آتیورردی .

نام بوصرہ دہ ابن الہیثمک بوہیئت کتابی الہ کچدی . کتابدہ فلکی تمثیل ایدن دائرہ لری کوردی ، ہان «ہذہ الداہیۃ الدھیاء والنازلۃ الصواء والمصیبة العمیاء» ایشتہ پوسکوللی بر بلاء ایشتہ زورلی بر فلاکت! ایشتہ تپہ دن اینہ بر مصیبت! «سوزی ایلہ اولو اورتہ سوز لردن سووگرا پارچہ پارچہ ایدوب اوکوزہ لم اثری آتہ آندی .

رکن عبدالسلامدہ حبسہ آتیلدی ، (۵۸۹) تاریخہ قادار حسبخانہ دہ قالدی (۱) .

۲ — شرح مصادرات — اصول اقلیدسک مصادراتی شرح حقندہ بر اثر در . مصادرات استدلال زمانندہ اقرار و اعتراف اولونان ، مسلم اولان قضیہ لردہ ، ریاضیات کتابلرینک باش طرفدن ذکر اولونمغلہ باش طرف معناسہ کلان صدردن مشتق اولہرق «مصادرات» دینمشد (۲) . کتابلر مقالہ لرہ آیریلیر ، بردہ مقالہ لردن اول «صدر» نامی ایشتہ برطاقم مسائل متعارفہ ، و مسلمہ ذکر اولونورہ ، او علمدہ مسلم اولان قسمندہ اصول موضوعہ دینیر .

بوندن باشقا کتاب اقلیدسک محسبات قسمندہ کی شکی (۳) ، اون ایکنجی مقالہ سندہ کی شکی ، برنجی مقالہ نک شکارنجی حل خصوصندہ اوج اثری بولوندینی کچی اونجی مقالہ نک شکل اولندہ ذکر اولونان ایکی مختلف مفدارک تقسیمی حقندہ آیری بر کتابی واردہ

۳ — المناظر — المناظر یدی مقالہ اوزرہ مرتبدر . یدی برجلدہ اولمق اوزرہ ایاضوفیہ کتبخانہ سندہ (۲۴۴۸) نومرودہ (۸۹۹) تاریخندہ یازلمش برنسخہ سی موجوددر . مناظر متوسطات کتابلرنددر (۴) . مبحث ضیایہ عائد اولان بو کتاب موسیو ریسمر طرفدن لاتجیہ ترجمہ ایدلمش ، (۱۵۷۲) دہ طبع ایدلدی صرہ دہ حسن نامی الحازن طرزندہ یازمغلہ ابن الہیثمک اسمی اکثر اوروپا مؤلفاتندہ بوصورتلہ محرف اولہرق برطاقم تشویشانہ میدان ویرمکدہ در .

حقی مورخ ریاضی مونتوقلا تاریخ ریاضیاندہ ابن الہیثمی ذکر ایتدکن صوگرا کتاب المناظر صاحبی «الحازن» صورتندہ یازہرق بونک کیم اولدیغی بیلہ مدیکفی مع التأسف بیان ایتشددر .

ابن الہیثم کتاب المناظر دہ انکسار نسیمی یہ دائر اولدقجہ صحیح معلومات ویرمش ، انکسار

[۱] ابن القفطی ، ابن ابی اصیبعہ

[۲] بشر اغا کتبخانہ سندہ کی مجموعہ ریاضیہ دہ بردہ شرح مصادراتہ دائر بر کتاب وارددر .

فارابی نکدہ شرح مصادراتی وارددر .

[۳] اصول اقلیدسک بش مقالہ سی محسبات حقندہ در .

[۴] ارشاد القاصد

ضیا انارینی ده تدقیق ایدره ك افكارنی بك واضح صورتده بیان ایله مشدره بوراده كی مسائلك بالهندسه حلی معلومات عمیقہ هندسیه به احتیاج كوسته ردیكنندن ابن الهیثمك هندسه ده كی اقتدارنی ارانه به كافیدر [۱].

ابن الهیثمك آریجه بطلمیوس طریق اوزره رینه مناظره دائر بر مقاله دن عبارت رساله سی واردر .

۴ — مجسطی كتابنك برنجی مقاله سنده بعضی اهل علمك دوشدیكی شك وشبهه لری حل وایضاح حقنده رساله سی بولوندینی كی مجسطی صاحبی بطلمیوسه وارد اولان شكوك حقنده آیری رساله سی واردر .

۵ — مشهور ارشیدسك «الكرة والاسطوانة» كتابنده قوللانیدینی خطك تقسیمی حقنده رساله . بواثر «الكرة والاسطوانة» كتابنده مقاله ثانیه ده قوللانیدینی خطك تقسیمی حقنده بر رساله اولاحق در [۲].

۶ — مركز ثقلنره عائد رساله .

۷ — اسکندریه حكما سنندن «ذیوفنطسك» «ارتمیطقا» نامیله یازمش اولدینی كتابی عربجه به ترجمه اولونه رق اسمنه «صناعة الجبر» دینمشدی . بو كتابك ترجمه سی شرقده جبرك تعمیم و ترقیسنه بادی اولمش ایدی، ذیوفنطسك جبره عائد اولان بو كتابی حقنده مصر اطبا سنندن اسحاق بن یونس ابن الهیثم دن تعلیقات بیان ایدیور .

۸ — مجره یعنی «كهكشان ، صمان او فروسی» دینلوب یول شكنده بیاضجه ضیا كورنان بویوك بر «سحاب مضی» ك ماهیتی حقنده مخالفت ایدنلره قارشى رد و جرحی مشعر بر اثر .

۹ — مأمون زماننده مشهور منجم اولان موسی بن شاكرك اوغللری محمد، احمد ، حسن هندسه ده موسیقی ونجوم وحیل [۳] ده بك یوكسك ایدیلر، موسی اوغللرینك مشهور كتابلری «كتاب الحیل ، حیل بنی موسی» در . موسی اوغللری منجم زاده لر دیمكله معروف اولمشلر ایدی . جالینوسك بیان ایتدیكی شكل هندسی كتابی موسی اوغللرینكدر . حسن بن موسانك آریجه «الشكل المدور المستطیل» نامنده كتابی واردر . ابن الهیثم «موسى اوغللرینك شكلی» نامیله بر اثر یازیور، فقط بویابده تفصیلات یوقدر .

[۱] قاموس ریاضیات .

[۲] نته كیم بویله جه مصرح اوله رق بشیر اغا كتیخان سنده كی مجموعه ده واردر .

[۳] حیل رصدوساثره ایچین لازم اولان الات عملیه دركه میخایك فنی اولاحق در .

ریاضیاتده بک زیاده شهرت قازانان موسی اوغوللری ارباب فی چکه منزل ایدی، چکه مدکاری ذواتک باشنده الکندی بولونیوردی، المتوکل زماننده الکندی دوگولمش، کتبخانه سی مصادره ایدلمش، حیانتدن تیمتدار عد ایتدیکی کتابلری موسی اوغوللرینه تسلیم اولونمش ایدی [۱].

۱۰ — ارسادک کیفیته دائر برساله .

۱۱ — جو هواده حادث اولان ییلدیزلره دائر برساله .

۱۲ — بالحساب سمت قبله یه دائر برساله .

۱۳ — ایکی خطای حساب « حساب خطائین » دینیلن ایکی خطالی حساب عام حسابک فروغندندر. بوراده استخراجی مطلوب اولان شی اولا فرض اولونور، یوقلانیر، چقارسه نه اعلی ! یوقسابوخطا حفظ اولونور: نایباً مطلوب باشقا برشی فرض اولونور، ینه یوقلانیر، چقارسه نه اعلی ! یوقسابینه ایکنجی خطا حفظ اولونور. ایشته بوایکی خطادن، بوایکی مفروض اولان مقداردن مطلوب استخراج اولونور . بوبابده زین الدین المغربی نیک کافی ووافی برکتابی واردر . ابن الهیثم بونک طریقلرینه برهان کتیرمشدر .

۱۴ — رساله فی عمل البنظام — زمان تقدیر اولونونه جق آلاتک نصل بابله جفته دائر بونام

ایله برساله .

بونلردن باشقا « قوس قزح وهاله — ییلدیزلرک ارتفاعلرنده عارض اولان اختلاف — حساب معاملات — قمرک ضیاسی [۲] — ییلدیزلرک کورولمه سی — اصول مساحه — کره مساحه سی — اشکال هلالیه — بویوک دائره لرک برکاری — رصد کیفیتمنده کی غلط یرلرینه نذیه — اعمال نجومیه بی تصحیح — تربیع دائره — قطع مکافی و قطع زائدک خواصی — آیده کی له که — ضیاسا — جزء لایجزا — افقی رخامه یعنی الت ساعت — دائره لرک خواصی — سطح اوزرنده متحرک کره — کره محرقه — دائره داخلنده مسبع تنظیمی — قطبک ارتفاعنی استخراج — کسوفک صورتی — قمرک حرکاتی ، ... الخ » ناملر آلتنده آیری آیری اثرلری واردر . ذکر اولونان آثار ریاضیه دن باشقا « اخلاق » ، « آداب کتاب » حقتنده بر مقاله بی حاوی رساله لر بولوندیغی کی سیاست حقتنده بش مقاله بی حاوی برکتابی ده واردر . بوسولک زمانده یازمش اولدیغی کتابلر سکساندن آز دکیلدر، اسکی کتابلرله برابر مجموعی یوزیتمش قادر اولویور .

[۱] الکندی یه مراجعت

[۲] مصراطبا سندن علی بن رضوان بواری مهارته دلالت ایدمه جک بر صورتده شکلر ایله یازمش

ماده علمیسی — ابن الهیثمه کلتجه به قادر الکندی ایله مدرسه فلسفه تاسیس ایتمش، تلمیذی ابوالعباس احمد بن طیب السرخسی ایله سیرسریغنه دوام ایتمکده بولونمش ایدی. فقط الکندی آز طانمش، فلسفه سی ایله کندیسی شایان نظر قیله مامش، تلمیذی ابوالعباس السرخسی ده استادینک کولکسی آلتنده اونودولمش کیتمش ایدی. دیکر تلمیذی کوستریله ن ابوزید الباجی فیسوفدن زیاده آجیق فکری، علمه و فلسفه به مراقلی، بصیرت صاحبی بک ذکی بر مسلمان ایدی. ابوبکر محمد بن زکریا الرازی ارسطو فلسفه سندن انحراف ایدیور، فلسفه دن زیاده طبعه اعتنا ایله یور ایدی. رؤسای اهل اعتزالدن ابوالهذیل ذیمقرطیس و امبذوقلس فلسفه لرینه، نظام ده انکساغورس فلسفه سنه میل و توجه ایدیورلر ایدی. شرقده بویولده یونان فلسفه لری موج ایتمکده ایدی، غربده، اندلسده ایسه ابوعبدالله محمد ابن عبدالله القرطبی امبذوقلس فلسفه سنه توجه ایتمش ایدی. تورک فیلسوفی تورخان توروئی فارابی به کلتجه به قادر اسلام متفکر لری ایچنده ارسطو حاکم اوله مامش ایدی، فلسفه بر مسلک مخصوص حالنده منکشف دکیل ایدی، ترجمه فلسفه لر قاریشیق ایدی، بری برینه او یغون دکیل ایدی، ملخص ده دکیل ایدی. فلسفه بی بر مسلک مخصوص حالنده انکشافه موفق اولان، ترجمه فلسفه لره بر استقامت و یرن انجیاق تورک فیلسوفی فارابی ایدی. بوکا مبنی «رئیس المشائین»، معلم ثانی، طانمش ایدی. معلم ثانینک طلبه سی بک چوق ایدی [۱]، بونلر استاد لرینک فلسفه سی نشر و تعمیم ایدیورلردی.

ابن الهیثم فارابی کی تحصیلانی بغدادده اکیل ایتمکله فارابی نیک دولایسیله تیلدلی طرفدن خصوصاً یحیی بن عدیدن اخذ ایتمش اوله جقدر. چونکه فارابی کی ارسطو فلسفه سنک حقه موافق اولدیغنه قائلدر، ارسطو مدافعی در، ارسطوی رد ایدن یحیی النحوی به ردیه سی وارد. الهیات و نبواتده ابوبکر محمد بن زکریا الرازی به قارشیکلمش، نبوته احتیاجی کوسترمش ایدی. اعزاز و اکرام لره قارشیکلمش فیلسوفانه سنی ده کیشدیر مامش، کینه بیله جک بر حاله قاتلامش ایدی. فارابی عراقک دغدغه لی محیطندن قاجمش، شامک آسوده محیطنده قرار قیلمش ایدی. ابن الهیثم حاکم باصره نیک دغدغه لی منصبندن قاجمش، قاجق ایچین کندیسی مجذوبلغه اوراجق قادر عزت نفسجه فدا کارلقده بولونمش، [۱] شرقده طلبه سی بک چوق اولانلر میانده فارابیدن باشقه شو ذوات ده وارد: ابواسحاق شیرازی، ابوالمالی الجونی، ابوبکر الرازی، ابن سینا، ابوحامد محمد الغزالی، ابن الخطیب فخر الدین الرازی.

جامع الازهر ك أسوده كوشه سنده قرار قیلمش ایدی. فارابی حکمتده متبحر ونادر الامثال و ریاضیاتده سربلند ایدی ؛ ابن الهیثم ریاضیاتده متبحر ونادر الامثال ، حکمتده سربلند ایدی . فارابی صناعت طبده قوتلی اولدینی حالده بالفعل اجرای طبابت ایتماش ایدی ، ابن الهیثمده صناعت طبده قوتلی اولدینی ، حتی اثرلریده بولوندینی حالده بالفعل اجرای طبابت ایتماش ایدی . فارابی عقیف ایدی ، فسق و فجور دن ، غدر و خیانتدن ، مکر و حیلهدن پك چوق اوزاق ایدی ، وظیفه سنی حقیله ایفا ایدر ، علمی مال قازانغه آلت قیلماز ایدی . علمی علم ایچین الده ایدر ، بو حالده مخالف اولانلره « یالانچی حکیم ، قالب آخه ، دیر ایدی . ابن الهیثمدهده عینی ایله بوروح وار ایدی، للهه یا قلاشدیره جق ، رضاسنه اولاشدیره جق، طاعت و تقواسنه کوتوره جك رأی و فکری تحصیله عزم ایتمش ، حتی بیلیمکی، بوتون دنیا ایشلرنده عدل ایله عمل ایتمکی علوم فلسفیه نك ثمره سی قیلمش ایدی . فلسفه بی معیشت ا کتساب ایچین الده ایتمور ، الله ایچون آله ایدیور ، اونکله ذات و صفاتی تزین اندیور ایدی . فلسفه بی قفاسنده بیلکی اوله رق بر اقامش ، بلکه قاینده ایندیرمش ، تمامیه نفسنده تحقق ایندیرمش ایدی .

فارابی فلاسفه متقدمین سیرتنده ایدی، فضیلت علمیه و عملیه ایله ممتاز ایدی، ابن الهیثمده بویه ایدی . یالکز ابن الهیثم المصری نك فارابی کبی تلیدلری چوق دکیل ایدی .

فارابی فلسفه سنك تمل طاشی ارسطو فلسفه سنك فذلک کسی دیمك اولان « هیولا » ایله « صورت » ویا « عنصر » ، بالخاصه « قوه و فعل » نظریه لری ایدی، بوشلقلری دیکر مسلك فلسفی ایله دولدرمش ایدی . فیثاغورس ، ارسطیفوس (اریستیب) خروسیس (رواقیه مدرسه سی) دیوجانیس ، فورون (پرون) ابیقورس (اپیکور) مدرسه لرنی خلاصه بوتون مدارس یونانیه بی تدقیق ایله مش ایدی. ابن الهیثم فارابی کبی بوتون یونان فلسفه سنی تعمیق ایتماش ، فلسفه بی تعمیقه بدل ریاضیاتی تعمیق ایتمش ، زماننده بوتون ریاضیونی کریده بر اقمش ، فلسفه سنی ارسطوی تدقیقه حصر ایتمش ، بوندهده مهارت کوسترمش ایدی .

فعالیم علمیه سی — ابن الهیثم فلسفه دن زیاده ریاضیات ایله مشغول اولمغه کندیسنده وصف غالب ریاضچیلک ایدی. اونک ایچین ، فلسفه ده اسلافندن فضله بر انکشاف کوسته ره مامش ایدی . فی الواقع اسلافندن ابوبکر رازی بر مدرسه فلسفه تأسیس ایتمدیکی حالده فکر مخصوص ایله کندینی شایان نظر قیلمش ، الکندی فکر مخصوص ایله کندینی شایان نظر قیلمدینی حالده بر مدرسه فلسفه تأسیس ایله مش ، فارابی ایسه هم مدرسه فلسفه تأسیس

ابن یونس و ابن الہیثم

مجموعه مركز ايكنجى و اوچنجى نسيخه لرنده در زيلرك مذهبنى بيلديرمش و او مناسبته
معبود طانيدقلىرى حاكم بامره نك زوربالغنى ، آزغينلغنى ، طاشقينلغنى ، خونخوارلغنى ؛
دونه كللكنى ، اك نهايت اورته دن قالدیغنى درميان ايتمش ايدك . بوكره زماننده كى ايكى
بويوك راصدى بيان ايده جكنز .

حاكك بوكادارد بوانه لىكلى ايله برابر حكيمانه شعرلى وار ايدى . « غاية المطالب »

نامى آلتنده بر قصيده سى [۱] و اردركه مطلبى شويله در :

تمسك بحبل الله باصاح واجتهد ولا تضجر واطلب فى الطالب الخير
واسترزق الخلاق ما عشت دائما سيغنيك من بعض الجهات ولا ندري
فن سأل الرحمن فيما يريد فقد فاز بالمطلوب من عالم السر [۲]

حاكم جو سرد ايدى ، حكمتى سور ، نجومه مياال ايدى . زماننده مصرده جبل
« مقطم » ده مكمل بر رصدخانه وار ايدى . بوراده شرقك اك بويوك ايكى منجم
وراصدى بولونيور ايدى كه برى ابن يونس على الصدى ، ديكر ابو على ابن الهيثم البصرى ايدى .
ابن يونس الصدى الحق شرقده ظهور ايدن راصدرك اك مشهور واك كامل ايدى ،
حاكم بامره نامنه « زيچ كبير حاكمى » يازمش ايدى . روايته كوره « زيچ كبير حاكمى » دوت
جلد دن مركب ، سكسان بر باب اوزره مرتب ايدى . زيچ كبير حاكميدن بو آنه قدر ناتمام
ايكى نسيخه الله ايدلمشدر . پارس كتيبخانه عموميسنده بولونانى اون سگز ، لايد (لايدن)
كتيبخانه سنده بولونانى ايسه يكرمى ايكى بايدر . اوج اولكى بابى (هولسرا) طرفدن
[۱۷۶۰] تاريخنده فرانسزجه به ترجمه ايدلمش و بوتوجه (غوسن) ك معرفت و همتيه
[۱۸۰۴] تاريخنده طبع اولومشدر . ابن يونس الصدى زيچ كيرنده اسلافك رصداى

[۱] بوقصيده حاكم بامرالاهك ازجوزه سى ناميله بشير اغا كتيبخانه سنده [۶۵۹] نومروه كى

مجموعه ده واردر .

[۲] ارقداش ! حبل الهى به ياپيش ، چاليش ؛ تاسه لانما ، طلبده بولون ، طلبده خير واردر .

ياشادجقه هر آن خلاق طالمدن رزق ايسته ؛ اوسنى بعضى چيترلردن مستغنى قيلارده نصل اولديغنى
يله مزسك . اراده ايتديكى شيده اسپر كه ين تا كريدن ايسته ين آدم كورونمه ين بر طالمدن آزاد يغنى الله ايدر .

ایتمش، هم فکر مخصوصی ایله کندیسینی شایان نظر قیلمش ایدی. معاصرری اولوب سنا کندیسندن کوچوک بولونان الشیخ الرئیس ابن سیناده معلم نانی فارابی کبی ایدی .
ابن الهیثم نادر الامثال بر ریاضی کامل اولمغله فلسفه ساحه سنده بر فکر مخصوص ایله کندیسینی شایان نظر قیلامادینی کبی بر مدرسه فلسفیه ده تأسیس ایدمه مشدر. شوقادار که هر نه قادر بر مدرسه فلسفیة تأسیس ایدمه مامش ایسه ریاضیات ساحه سنده تجدد کوسته رمش ایدی.

۱ — ابن الهیثمک عقیده فلسفیة سی شویله خلاصه اولونابیلیر :

غایه :

۱ — فلسفه نك نتیجه سی حقی بیلمك [۱] . عدل ایله عمل ایتمكدر . [۲]

۲ — دین ایشاری ده ، دنیا ایشاری ده فلسفه نتیجه سی در .

منظومه :

۳ — منطق حقی الله ایتمك ایچین الك اول الله ایدیله جك بر علمدر .

۴ — حق بر در ، اختلاف اوکا سلوک جهتنده در .

۵ — حقایق ادراك خصوصنده یالکز بر تك جهت وارددر .

۶ — حق یالکز حس ، یالکز عقل طریق ایله الله ایدیله من ، بلکه ماده و عنصری

حسیات ، صورتی عقایات اولان ارا و افکار یولدن الله ایدیله . [۳]

۷ — برهانك بر تك معناسی وارددر . اوده امور هندسیه ده صنایع ، امور طبیعی

والهیپده کلامی اوله رق قولانیله بر .

۸ — ادله متکافی ده کیلدر ، قوت و محتمده بر شیک دلیلی نقیضنك دلیلی کبی اوله ماز .

۹ — حیوان ناطق مقاصد و اعراضده اختلاف ایتمکله برابر صوابده متفق در .

طبیعیات :

۱۰ — جزء لایجزی یوقدر .

۱۱ — متکلمینك حدوت عالم دلیللری فاسددر .

[۱] حکمت نظریه نك غایه سی .

[۲] حکمت عملیه نك غایه سی .

[۳] قانتده بو مسلی مدافعه ایدیور .

۱۲ — حدوث عالمه برهان اضطراری و قیاس عقلی ایله استدلال اولونابیلیر .

۱۳ — خارج سمانه خلاده یوقدر ، ملاده .

۱۴ — نفس جوهر مجرددر . [۱]

۱۵ — الحان موسیقیه نك نفوس حیوانیه ده تأثیری واردر .

۱۶ — عالم جزئی اولان انسان عالم کلی به او یغوندر .

التهیات :

۱۷ — الله ذوالجلال بردر ، حکیم در ، قادردر ، مریددر ، فاعلدر ، حاکمدر ، هر

شی اونک اللهدر ، جوادر ، مبدیدر ، معیددر . . . الخ .

۱۸ — الله ازله فاعلدر [۲] .

۱۹ — صفات الهیه حادث دکیلدر .

۲۰ — بوعالمک فاعلنک ذاتی یالکز فعلی ایله معلوم اولور .

۲۱ — احکام نجوم بالبرهان تنبیه اولونابیلیر .

۲۲ — سعادت و شقاوتده عامل منجمین و جبرین مذهبلینه کوره آیری آیری

تلقى اولونور .

نبوات :

۲۳ — نبوت حقدر .

۲۴ — دار اخرتده نعمت ابدیه واردر .

۲۵ — وعید معتزله نك دیدیکی کبی دکیلدر .

§ ابن الهیثمک اخلاقده و سیاستده هانکی مسلکی تعقیب ایتدیکی معلوم دکیلدر ، فقط

ارسطونک مسلکی تعقیب ایتمش اولماسی محتملدر . لذت و الم حقیقده کی فکریده ارسطونک

فکری کی احساسک نتیجه طبیعیسی اوله حقدر .

ب — ریاضیانده تجدیدی :

۱ — قدما هیئنده افلاکک دواثر مجرد سنه قصر فکر ایملریدی ، ابن الهیثم افلاکک

جسمینی تصریح ایدوب لوازمی ، احوالی بیان ایتدی . ارتیق متأخرین بوتون اوکا تابع

اولدیلر [۳] . بوحال تجدید دورنده هیئت جدیده نك ظهورینه قادار بویله دوام ایتدی .

[۱] ارسطونک کتاب الفسفی تلخیص رساله سی سهواً التهیات کتابلری زمره سنده یازمشدر .

[۲] تهکیم ارسطو « الله فعال دائمدر ، فعل سبحانیسی ازله واقعدر ، کاملدر ، محض فاعلدر »

دیور . [۳] ارشاد القاصد .

۴ — الك اول قواعد هندسیه فی منطقہ تطبیق ایدن ابن الهیثم در . مشارالیه بوابده کی اثرنده [۱] اقلیدس و ابولونیوس دن اصول عددیہ و هندسیه فی جمع اشمس و بونلری برطاقم انواع و اقسامه آیرارق قیاسات تعلیمه و حسیه و منطقیه دیزیلرندن برطاقم برهانلر دیزمش و هر ایکسینی ده تنقید ایله مشدر .

۳ — « الجامع فی اصول الحساب » ده [۲] اقلیدسک اصولنده کی اوضاعندن اصول استخراج ایده رک تحلیل هندسی و تقدیر عددی نقطه سندن مسائل حسابیه استخراجی خصوصنده جبر و حساب قواعدینه بر طاقم یکی اسلوبلر قویمش، بوابده جبر جیلرک طوندقلری اوضاع ایله قولاندقلری الفاظه مخالف اوضاع و الفاظ قولاندقلر .

الحاصل ابن الهیثم متعدد و مفید اثرلریله اسلام فلاسفه سی و ریاضیونی میاننده مهم بر موقع احراز ایتشدر، المان فیلسوفی قانتک معرفت نظریه سنده مدافعه ایتدیکی فکری اوندن چوق، پک چوق اول اورتیه سورده ابن الهیثم در . دیگر المان فیلسوفی لایبنجک صفات اخلاقیه اولق اوزره صایدینی اوج صفتی ارسطونک الهیاتندن تخریج ابدن ابن الهیثم در . فرانسر فیلسوفی ده قارتدن چوق اول شک طریقی طوتان ابن الهیثم در . عملی فلسفه ده اوج اعلایه و اصل اولان ابن الهیثم در . مشارالیه، حیاته بولوندیجه علم ایچنده یو وار لاشمش قالمش، افعالی علمنه تطبیق ایله مش، اک نهایت بوفانی دنیایه وداع ایدرک ارزوسی و جهله یشایان اولولر میانته کچمش در . ایلول ۱۸ سنه ۹۲۶

ایزمیری

اسماعیل صفی

[۱] یوقاریده بیان اولدینی اوزره ایلك اول یازدینی ریاضیات کتابلرندر .

[۲] بوده ایلك ریاضی اثرلرندندر